

Robert Jereb, Osnovna šola Idrija

DAMIR FEIGEL TIK ZA FRONTO

Zbirka kratkih humorističnih zgodb Damirja Feigla *Tik za fronto* (1921) popisuje vzdušje v Gorici od vojne napovedi do odhoda v begunsko taborišče pred zavzetjem Gorice. Delo vsebuje enaindvajset humoresk, kasneje je v *Edinosti* objavil še tri humoristična besedila.

Po prvencu *Pol litra vipavca* (1911) in zbirki *Bacili in bacilke* (1920) je *Tik za fronto* (1921) tretja knjiga kratke proze goriškega pisatelje Damirja Feigla (1879–1959), ki ga literarna zgodovina uvršča med vidnejše humoriste in začetnike žanra znanstvene fantastike na Slovenskem. Andrej Budal (1960: 184) ga poleg Milčinskega, Murnika in Alešovca postavi med naše prve in najboljše humoriste, za njegova daljša znanstvenofantastična dela pa pravi, da so napeta kakor fantastična poglavja Julesa Verna (Budal 1949: 63), Drago Bajt (1982) ga je zato zaradi snovno-tematskih značilnosti in vloge v razvoju žanra poimenoval kar »slovenski Jules Verne«. Vsega skupaj je Feigel izdal petnajst knjig; v zbirkah kratke proze žanrsko prevladujejo humoreske, zasledimo tudi groteske in pravljice, medtem ko v osmih od devetih daljših del prevladuje žanr znanstvene fantastike.

Zbirko *Tik za fronto* sestavlja enaindvajset kratkih zgodb, v katerih pisatelj slika stanje med prvo svetovno vojno v Gorici. Z nastavki dnevniskega poročanja si zgodbe kronološko sledijo od Zadnjega vlaka, v katerem je opisano dogajanje ob italijanski vojni napovedi (23. maja 1915), do Štajerskega preludija, ki nakazuje odhod v begunsko taborišče v Lipnico na Štajersko tik pred zavzetjem Gorice (9. avgusta 1916). Feigel je v mestu tako vztrajal do zadnjega in pomagal ljudem, ki so morali zapustiti svoje domove in oditi v taborišča (Soča, 9. maja 1959, Kosovel: 1949). To njegovo držo, odnos do sočloveka lahko razberemo tudi iz nekaterih prigod v knjigi. Sicer je že v predhodnem desetletju v različnih organizacijah in društvih deloval za dobro slovenskega življa. Med vojno in seveda po njej ni bilo nič drugače.

Vrnil se je kmalu po kobariškem prodoru in se po vojni kot tajnik Županske zveze in Zveze prosvetnih društev aktivno vključil v obnovo narodnega in družbenega življenja. S prispevkom o taborišču v Wagni je sodeloval tudi v *Slovenskem begunskem koledarju za leto 1917*, ki ga je izdal Alojzij Faidutti, v časniku *Slovenski narod* (15. januar 1916) zasledimo njegov oris usode begunca v Pesmi kmeta – begunca v predpustnem času 1916. Po izidu knjige *Tik za fronto* so bile v podlistku s podnaslovom *Še nekaj spominov na fronto* v časniku *Edinost* objavljene še zgodbe *Od Rima do Plavi* (12., 13. november 1921), *Inženirji na fronti* (15., 16. november 1921) in *Preki sod* (5. april 1923), ki snovno-tematsko spadajo v okvir vojne zbirke (obravnavane so tudi v tem pregledu). Vpliv in posledice vojne je zaslediti še v naslednji zbirki *Po strani klobuk* (1923), zlasti v razdelku *Groteske* (Žerjal Pavlin: 2012: 110).

Vrstna opredelitev

Zbirka vrstno ni podnaslovljena, je pa avtor zgodbo Detektiv Belin v zaključku sam označil za črtico. Kot je opozorila Vita Žerjal Pavlin (2012: 114), se oznaka navezuje na starejšo rabo s širšim pomenom, saj besedila v zbirki niso črtice v sodobnem pomenu. Sočasna književna poročila v časnikih Edinost (27. marec 1921), Ptujski list (3. april 1921), Učiteljski tovariš (17. marec 1921) idr. govorijo o zbirki črtic: »Vojni dogodki v Gorici od laške vojne napovedi pa tik do zavzetja mesta tvorijo okvir teh enaindvajsetih črtic,« enako jih poimenuje Budal (1939: 11, 1960: 175) v spremnih besedah k *Supervitalinu* in ponatisu izbrane kratke proze *Ob obratu stoletja*.¹ Budal (1960: 176) ob naštevanju Feiglovih kratkih proznih vrst omenja še oznako šaljive črtice, ni pa razvidno, katera besedila je imel v mislih.

V reviji Preporod (1921/22, št. 4, str. 15) je Boris Orel knjigo poimenoval zbirko humoresk, prav tako Venceslav Bele (1921) v Goriški straži, kar je tudi najustreznejša vrstna oznaka za kratka prozna besedila v obravnavani zbirki, saj v njih prevladuje veder, zabaven, šaljiv, a tudi optimističen ton s poanto oz. preobratom v zaključku. Lahko bi jih poimenovali tudi humoristične kratke zgodbe ali humorne kratke zgodbe.

Dogajalni prostor in čas

Časovni in prostorski okvir zbirke je, kot smo navedli že zgoraj, kar natančno določen in zamejen. Feigel Gorico zapušča le izjemoma. V zgodbi Prvi dnevi zaide v predmestno trafiko v Rožni dolini po tobak, drugič spremlja »Bismarcka« Brusa pred naborno komisijo in naročiti živila za aprovizacijo (Bismarck in Moltke), v Inženirjih na fronti pa jo spet po službeni dolžnosti peš mahne v bližnjo vas k intendantu po denar od zaseženega usnja; sicer se pa še kdaj sprehodi zunaj mestnega jedra. Največkrat je – povsem feiglovsko – osnovna dogajalna lokacija gostilna oziroma je izhodišče nadaljnjemu dogajanju (npr. zgodba Špijoni). Pri Ančki, Pri Klobučarju, Pri Urški, Pri Grozdiču, Tri krone, Pri pošti so nekatera imena gostiln oz. krčem, tu so še ljudska kavarna, »točarna«, bife. Domala celotna zgodba Nekaj o harmoniji poteka v gostilni, prav tako Občni zbor, srečamo tudi improvizirano točilnico v hiši krčmarja, ki je sam zapustil mesto, vino pa zaupal prijateljskemu v prodajo (Prvi dnevi); vino se med obstreljevanjem toči seveda tudi v varnejši kleti (V kleti).

Sorazmerno s krajšim obsegom humoresk tudi časovno večinoma ne presegajo enodnevnih, pogosto še krajše prigode, res pa je, da so v uvodnih odstavkih posameznih zgodb (dogajanje na fronti) prikazani tudi širši časovni izseki. Stopnjevanje vojne spremljamo iz besedila v besedilo – od pričakanja prihoda sovražnika (Zadnji vlak, Prvi dnevi), tako rekoč prve granate na bližnji fronti v drugi zgodbi (Prvi dnevi), do silovitega obstreljevanja na koncu knjige. V ta časovni okvir so umeščene tudi tri humoreske, objavljene v Edinosti; Od Rima do Plavi in Preki sod se tako dogajata mesec dni po začetku vojne, Inženirji na fronti pa jeseni 1915.

Uvodi

Po zgradbi so si humoreske precej podobne: krajši uvod, ki običajno obsega dobre pol strani, zatem se polagoma razvije zgodba (tudi zaplet), ki ji

¹ Zgodbe iz zbirke *Tik za fronto* so sicer uvrščene v razdelek Humoreske.

sledi zaključek z bolj ali manj izraženima poanto oz. preobratom. Začetni opisi, ki nastavijo modus branja, nas informirajo o poteku vojne in vzdušju v mestu ter kar dobro ilustrirajo, kako težko je bilo bivanje pod izstrelki. Kratko in učinkovito bralca opominjajo, da so zabavni pripetljaji, ki sledijo, vendarle vpeti v vojno vihro.

Že takoj v prvem odstavku lahko beremo: »Napetost, ki je bila dosegla prejšnji popoldan svoj vrhunec, je popustila. Mučna negotovost, v kateri so prebili meščani zadnji mesec, jim ni dopuščala prezgodnjega bega iz priljubljenega mesta, olajšala jim pa tudi ni nadaljnega bivanja v ogroženem kraju.« (Zadnji vlak, str. 1) Kasneje je stanje seveda drugačno, saj Feigel piše, kako so se vsled obstreljevanja spremenili meščani: »Strah je zavladal, roke so zastale, oči so se zagledale v nevidno točko; strasti so prenehale, občutki izginili, skrbi in misli zapustile možgane, prepustivši prostor velikemu vprašanju: 'Kam pade?' /.../ in tako stanje je posameznika popolnoma otopelo.« (Interviewi, str. 87)

Nadalje zasledimo tipično gostilniško modrovanje o vojni strategiji (Prvi dnevi, str. 10): »Temeljito poglobljanje v uradna poročila in pojasnila korespondenčnega urada nas je vzgojilo v dobre stratege. Kritikovali in hvalili smo poveljnike in bili slednjič prepričani, da bi si priborila naša armada mnogo več lovorik, če bi nas priklopili generalnemu štabu kot svetovalce.« Vojna se stopnjuje in pripetljaji v zgodbi Od Rima do Plavi se začnejo z opisom begunskega zatočišča v stavbi ženskega učiteljišča. Večkrat beremo o dogajanju na fronti, npr. v zgodbah Živo nihalo, Vojna psihoza, predvsem pa o obstreljevanju Gorice in posledicah, kot npr. v Juridično tempiranem šrapnelu (str. 73–74): »Po nekaterih ulicah, kamor so treskale granate, se je valila gosta, rdečkastosiva megla od razdrobljene opeke, polumrak povsod, dasi je sijalo nad mestom najlepše solnce. /.../ Kovinske polnivke so pobijale šipe po izložbah. /.../ Tu se je udrla stena, grušč je pokrival sobo, /.../ tam so razbile polnivke stekleno streho fotografskega ateljeja.«

Tovrstni opisi so še na več mestih v nekaterih zgodbah (Koncentracijsko taborišče, Profilaksa). Pogoste so še vrstice o pomanjkanju hrane, piva in vina (Uradni dan, V gostih, Špijoni). V kleti se začne z dogodkom, ki požene dogajanje (letalo v preletu trosi letake). Le nekaj besedil je domala brez takega začetka: Detektiv Belin le omenja vojaške patrolje, Nekaj o harmoniji je od prvih vrstic razigrana slika gostilniškega omizja, Pasji dan uvedejo županova pisna navodila za delo, prigoda Bismarck in Moltke se začne z večernim pogovorom med Feiglom in županom, Preki sod in Inženirji ob fronti pa s srečanjem z znancem.

Osebe

Večina besedil se po prvih odstavkih nadaljuje tako, da protagonist – torej Feigel sam kot personalni in največkrat prvoosebni pripovedovalec – iz bolj ali manj varnega zavetja doma odide na ulico, med ljudi, predvsem pa v gostilne, pivnice, kavarne, ki so bile sicer tudi v mirnem času nepogrešljivi del pisateljevega življenja in literature. »Vročje solnce me je vrglo že zarana iz postelje. Kam pa? K Ančki!« stoji v uvodu Uradnega dne (str. 52).



Pripovedovalec na sprehodu opazuje mesto, poda kakšno opazko o stanju, največkrat pa sreča osebo z zgodbo in zapletom, ki Feigla uvede v bizarno in groteskno pripoved oz. dogajanje. Te osebe so same (z vojno pogojeni) originali ali pa poznajo takšne posebneže, ponavljajoči vojni okvir vsake humoreske pa bralca opominja, da hiperbolična ravnanja in duševna stanja koreninijo v skrajnih razmerah. Druga oseba potem prevzame dogajalno pobudo, v zgodbah *Živo nihalo*, *V kleti*, *Vojna psihoza* je to prijatelj Keber; zgodbi *Živo nihalo* tako npr. spremljamo Kebrove nočne dogodivščine z vojaško stražo in njihovim poveljnikom, pisatelj pa je predvsem poslušalec, ki uvede zgodbo in jo duhovito konča. V Koncentracijskem taborišču bivališča beguncev pisatelju opisuje deželni uradnik Strgar, v *Profilaksi* Feigla vodi s higieno obsedeni privatni uradnik Stanič, v zgodbi *Bismarck* in *Moltke* se prilagaja igri duševno zmedenega mojstra Brusa, ki si domišlja, da je »železni kancler«, *Preki sod* opisuje pripetljaje znanca Gorjana, ki mu na koncu popustijo razrahljani živci. Še vrsta je podobnih primerov, v vseh pa je pisatelj bolj ali manj prisoten oziroma aktiven. Lahko predvsem opazuje in se v drugem delu dejavneje vključi, kot npr. v *Zadnjem vlaku*, kjer spremljamo nizanje različnih, mestoma čudaških dialogov na postaji: pogovor o pravdi glede partije kart, pogovor profesorjev s primerjavami pregnanstva iz antične literature idr. Je torej spremljevalec dogajanja, ki se prepusti toku dogodkov, večkrat pa vanje aktivneje poseže z dialogom, komentarjem, razmišljanjem, dovtipom (npr. *Občni zbor*, *Preki sod*).

Nekaj je zgodb, v katerih je v glavni vlogi pripovedovalec sam (npr. *Pasji dan*, *Uradni dan*, *Interviewi*), zanimivo pri tem pa je, da se mu podjetja ponesrečijo (uspešen je edino v *Robinsonovih odkritjih*). V *Uradnem dnevu* si obeta zaslužka od pisanja prošelj za premeščanje vojnih ujetnikov, tudi več poskusov vojnega zaslužkarstva, tudi z zvijačnostjo, v *Vojnih poklicih* se klavrno konča, v *Juridično tempiranem šrapnelu* se nadeja vsaj šrapnelskega lonca, v *Interviewih* plačuje za intervjuje, v prigodi *V gostih* je dvakrat vabljen na večerjo, a ostane lačen, v *Špijonih* pa se zaradi slabe vesti odpove pečenki in štrukljem. V zgodbi *Novi serum* celo sam podleže psihozi in se prekomerno zdravi s štamperli »medicinalnega konjaka«.

Osebe so kratko označene in karakterne poteze prikazane skozi dejanja. Liki niso zastavljeni črno-belo (o negativnih osebah pri Feiglu skorajda ne moremo govoriti), temveč imajo povsem človeške slabosti in pomanjkljivosti, te pisatelj največkrat potencira za dosego komičnega učinka.

Nekaj motivike

Poleg panoramske vojne motivike, ki jo uvajajo uvodni odstavki, je zelo pogost motiv vojne psihoze, in to ne le v istoimenski humoreski, temveč se ponovi večkrat še v drugih besedilih (npr. v *Interviewih*). Ne nazadnje Feiglov prijatelj Keber pravi: »Ker povzroča to bolezen vojna, ni tako rekoč nobeden varen pred njo tu ob fronti, šibkejše napade celo v zaledju.« Nakar še pribije: »Varni pred psihozo ostanejo le oni, ki so bili že pred vojno kolikor toliko nenormalni.« (*Vojna psihoza*, str. 44) Nekaj primerov je omenjenih že zgoraj, izstopata gotovo »*Bismarck*« Brus in Gorjan, ki ob pomanjkanju vina želi nastaviti »preki sod«. Tudi bolj nedolžno ravnanje, kot je izstop iz

vrste za branje časnikov (Koncentracijsko taborišče), je po mnenju čakajočih v vrsti dejanje, ki meji na vojno psihozo. Najmanj tako kot Lakmusovo pretirano pitje, da se z negotovo hojo izogiba izstrelkom (Vojna psihoza), je komično pretirana podoba Staniča v zgodbi Profilaksa, ko se z vsemi sredstvi bori proti bacilom in obstreljevanju (str. 46):

Ko žvižgajo šrapneli in tulijo granate, zaprem okna, nastavim in izprožim budilko, sedem h klavirju, zaigram kako pesem, zapojem na ves glas, in ko prileti v mojo sobo še gospodinja, roteč me v visokem diskantu, naj ne izzivam s svojim grešnim početjem božje potrpežljivosti, sem dosegel svoj namen in jaz ne slišim niti šrapnelov niti granat. Malo prej sem imel svojo benefico. Sodelovala je iz prijaznosti tudi moja gospodinja. Oba sva hripava.

Gotovo je, da primeri psihičnih neravnovesij in druge absurdne situacije, bizarni dogodki in dejansko pretiravanje z nepomembnimi opravili ter pretiravanje pri vsakdanjih malenkostnih zadevah pomenijo beg od vojne: montažno nizanje pogovorov, reševanje inženirske naloge, rekrutiranje psov, razvlečeno zdravljenje s medicinskim konjakom, prepiranje, kam sta padla granata oz. šrapnel, prepiranje, čigav je šrapnelski lonec, prepiranje o sklanjanju Od Rima do Plavi.

Begunstvo je omenjeno že v prvi zgodbi iz zbirke Zadnji vlak, Od Rima do Plavi (Edinost, 12. november 1921), v kateri v uvodu prikaže žalostno podobo beguncev:

Ljudje, prihajajoč po ulici in izginjajoč v poslopje, so bili zbegani, izmučeni. Trudna jim je bila hoja, težka mala cula v desnici. Še so se opažale pri mladini pisane, svetle obleke, toda prevladovale so le temne barve. Resnost na licih, skrb v očeh, resignacija v srcu! Celo iz svetlih oblek je vela žalost nasproti. Slika, vredna svoje ustvariteljice: vojne!

Bolj obširno Feigel spregovori o problematiki beguncev v zgodbi Koncentracijsko taborišče. Za navidezno smotrno ureditvijo bivanja pregnancev iz številnih vasi se skriva zbadanje oz. »fina satira /.../, ki ošvrka 'skrb' civilne oblasti za vojne begunce« (Bele 1921), kajti oblast ni bila kos veliki množici.²

Motivika uživanja (hrane in vina) – Žerjal Pavlin (2012: 116) jo povezuje z značilno Feiglovo karnevalsko-ljudsko kulturo smeha – je znana tudi iz drugih pisateljevih kratkih in daljših proznih del, v zbirki *Tik za fronto* pa dobiva seveda še drugačen, bolj eksistencialen pomen. V besedilih nam Feigel hudega pomanjkanja vendarle ne prikaže, pač pa je pisateljevi družini presedala enolična hrana:

Že tako smo se že bili skoraj naveličali testenin; sicer so bile dobro zabeljene, obilno potresene s sirom, toda imeli smo testenine za kosilo, testenine za večerjo; testenine včeraj, testenine danes in testenine jutri! Dozdevalo se nam je, da išče naša Urška vendarle dobička, nudivši nam hrano, ki je v sredi popolnoma votla. (Robinsonova odkritja, str. 81)

Navsezadnje Feigel le zapiše, da sta želodec in možgani zamenjali mesti, prvi se je »radi praznote vzdignil, možgani pa so padli vsled velike teže novih skrbi, tako da je postal želodec središče vsega mišljenja« (V gostih, str. 67). Zlasti humoreska Robinsonova odkritja pokaže vrednost priboljškov ne le za želodec, temveč tudi za duševno stanje meščanov – pečeni »golobje

² O tej problematiki in nepripravljenosti oblasti na tolikšno množico prebežnikov piše Kaja Širok (2006: 425). Število beguncev naj bi že ob koncu maja 1915 presegllo 100.000.



so se poambrozili in nas dvignili iz vsakdanjosti v olimpske višave miru« (str. 87). Podobno je bilo z vinom in pivom, pomanjkanje prvega je povzročalo tudi psihično bolezensko stanje (Preki sod), drugega so meščani čakali z največjo nestrpnostjo (Špijoni).

Majhne goljufije, neresnice niso nič drugačne kot pred vojno, v njej pa najdejo opravičilo, in pisatelj je po tej plati prizanesljiv. Tu je glavna oseba v zgodbi Robinzonova odkritja, ki z drobnimi lažmi tolaži lastnike bivališč, ki so mu bila zaupana v varstvo v prvi zgodbi Zadnji vlak. Trгоvec Lojze (V kleti) beži v zaledje, a se zlaže, da gre nakupovat živila, strah, ki ga poraja grmenje topov mu je pomagal »basati nahrbtnik«. Kot omenjeno, se tudi vojno zaslužkarstvo pri Feiglu ne obnese, saj humoresko Vojni poklici lahko beremo kot parodijo na vojne dobičkarje.

V zbirki se mdr. pojavita motiva ljubosumne in preveč skrbne žene (Uradni dan), s svojim kritičnim jezikom nastopi sufražetka, za njo primer ženske emancipacije in nevarnosti za moško denarnico (Interviewi), česar pa ne smemo razumeti kot Feiglovo kritiko, temveč gre za zabavno in satirično domisljico o ženskih stereotipih. Ženske, kar jih sploh nastopa, niso prav nič šibke, so jezikave in odločne. V zgodbi Od Rima do Plavi pa le zasledimo ljubezensko zgodbico (celo avanturo), kar je pri Feiglu redkost.

Feiglov humor tik za fronto

V sočasnih književnih poročilih in ocenah je bila zbirka dobro sprejeta. Izpostavljena je vojna tematika, predvsem pa humoristični značaj »črtic«. »Blagor mu, komur je ostalo med žvižgajočimi šrapneli in tulečimi granatami toliko neprisiljenega humorja!« je povzel poročevalec v Edinosti (27. marec 1921). Tudi France Bevk³ (1921: 254) je v Mladiki zbirko ugodno ocenil. Da se v Feiglu razodeva pravi humorist, meni Venceslav Bele v Goriški straži (21. december 1921) in zapiše, da bomo ob koncu prve in zadnje humoreske »takoj čutili mešanico nasprotujočih si čustvovanj, bomo čutili radost in bridkost, smeh in veselje, bomo čutili mehko, sentimentalno duševnost, bomo čutili bistvo pristnega humorja in značaj pravega humorista«, in videli, kako se »humorist Feigel smeje drugim in samemu sebi, kako sočustvuje s tistimi, ki se jim posmehuje, in kako ljubi tiste, ki jih karikira«. Je pa Feiglu tudi poočital izpostavljanje pitja, češ da tudi »izza fronte še prav močno diši po vinu«, pretiravanje z duhovičenjem in mestoma prisiljeno humorno stilizacijo. Kasnejše ocene pritrjujejo začetnim opažanjem o Feiglovi knjigi, predvsem Andrej Budal (1939, 1960) pa izpostavlja pozitivne vidike zbirke.

Humoristični značaj zgodb oblikuje več prijemov. V ospredje stopajo predvsem ravnanja oseb v vojnem stanju, največkrat gre za smešna bizarna dejanja, ki se zgostijo v omenjenih primerih vojne psihoze. Značajska komika je zaradi kratkosti zgodb omejena, vendar Feigel z bistvenimi potezami uspešno izriše posamezne primere (npr. Lakmus, Stanič v Profilaksi, Gorjan v Prekem sodu), ki se bralcem bolj kot izdelani značaji kažejo kot karikirana, pretirana ravnanja, ki so izhodišče šaljivim domisljicam in satiri in se v mirnem času kažejo v blagi obliki ali pa šibko tlijo v vsakem izmed nas.

³ Članek je podpisan z začetnicama F. B., najverjetneje je avtor France Bevk, ki je bil v tistem obdobju urednik revije.

V humoreskah se neprestano pretaka Feiglov šaljivi slog, ki kritikom večkrat ni bil pogodu. Kar drži Beletova (1921) ugotovitev, da množica dovtipov

in šal sicer množi smešno razpoloženje, vendar pa je njihov učinek zato manjši; zdi se, da Feigel želi, da se bralci neprestano smeji. Res se najdejo manj posrečeni dovtipi, vendar je med njimi mnogo dobrih domislic, kot na primer, ko želi pripovedovalec agent prodati svoje vino in ocenjuje tistega, ki ga pije v krčmi: »No, boter, kje ste pa dobili to brluzgo? Ali nimate boljšega vina? Vidno plavajo po njem kazenski paragrafi.« (Vojni poklici, str. 105)

Blagi humor resne teme veje iz uvodnih odstavkov Vojne psihoze in Občnega zbora. Feigel uničevalno dejanje ironično obrne v prijazno obliko z uporabo mirnodobnega koda z ustreznimi besednimi zamenjavami:

Kakor divje gosi v obliki klina so plula sovražna letala proti vzhodu. Pet jih je bilo. Ta polet ni bil drugega kakor čin vljudnosti. Prejšnji dan so namreč obiskali naši letalci sovražno letalno postajo pri Sv. Ivanu blizu državne meje in vrgli nanjo svoje posetnice z izrazom goreče ljubezni. Vljudnost je zahtevala, da vrnejo sovražni letalci ta obisk, in opazovalcu na ulici se je zdelo, da vidi pod letali viseče in bliščeče se posetnice, namenjene našim hangerjem na Ajševici. (Občni zbor str. 60)

Prav duhovito je opisana Lakmusova brezskrbnost glede varnosti hiše (Vojna psihoza, str. 40), ki je satirična opazka o neuničljivosti dolgov in hipoteke, moči posojilodajalcev, ki jim niti vojno uničevanje ne more do živenga. Samega Lakmusa pa varujejo bogovi dobre kapljice:

Velika hipoteka bremeni na njej. Razen dveh obrokov je menda že ves dolg poplačan, toda dolg je vknjižen še vedno v celoti in predno prodre granata to hipoteko ter pride do hiše, izgubi že vso svojo moč. Hiša ostane cela. Varuje jo Hermes, bog dolgov, kakor varujejo mene Bah, bog vina, Gambrin, bog piva, in Hefajst, bog žganja. Pikolo, kdaj nastavite pivo?

- Ob desetih, gospod! se je oglasil Boris in prinesel nepozvan drugi liter na mizo.
- Zlat dečko! je vzkliknil Lakmus.

Satira in ironija sta pogosti v Feiglovih vojnih in drugih spisih, tako je Pasji dan satira o vojnem rekrutiranju psov, domala vsako pretiravanje, opisano v zbirki je predmet kritičnega smešenja, ironični so neuspehi v Vojnih poklicih, za pogovori v Uradnem dnevu se skriva posmeh pretirani skrbi in ljubosumju žena, V gostih so tarča kuharske (ne)spodobnosti moških, Profilaksa je ironično švrkanje pretiranega strahu pred okužbo, podobno Novi serum, ki je piker do pretiranega uživanja alkohola ob vsaki bojazni itd. Feiglu zapiše tudi kakšno na svoj račun, saj v Interviewih (str. 91) piše, da je za rahljanje živcev kriv tudi Knajpovec (revija), iz katere se je bilo moč podučiti o tej tematiki. Revijo je pisatelj dejansko urejal že desetletje pred vojno. Satira na časnikarsko potvarjanje in pretiravanje je pri Feiglu znano že iz prejšnjih zbirk in še kasneje v daljših pripovednih delih (npr. v *Okoli sveta/8*), tokrat pa se v zgodbi Nekaj o harmoniji (str. 118–119) pojavi kritika, celo filipika.

Zatem najdemo sopostavljanje nizkega in visokega, kar proizvaja humorni učinek, denimo, ko je pripovedovalca strah, da se naleze bacilov ob vstopu v begunski center, si pomaga s Prešernom in da slovo strahu, pa tudi upu,

da se vrne zdrav in vesel med prijatelje (Koncentracijsko taborišče, str. 26). Tu sta »Bismarck« Brus in pripovedovalec kot »Moltke«, ki potujeta inkognito, in sicer prvi na nabor, drugi pa nakupovat slanino in čebulo (str. 132). Omenimo še primer, ko se ob glasbi Aide, Prodane neveste in Carmen fižol spreminja v telečjo pečenko, krompir v oblicah pa v krušne cmoke (Štajerski preludij, str. 148); podobno uporabi operne naslove ob razlagi delovanja novih izumov in prvem brezžičnem prenosu materije (prva prenesena snov je seveda vipavec) s pomočjo teleokiferja v *Pasji dlaki*.

Situacijsko komiko predstavlja Lakmusovo izogibanje šrapnelov, a tudi Svetlinovo obnašanje v prigodi Od Rima do Plavi, ki se pred sovražnim ognjem skriva po gostilnah: »Zraven tega me preganjajo sovražni izstrelki po ulicah in jaz moram v bližnjo gostilno. Sovražnik uničuje kulturo, mene pa ne bo! Ko pridem zopet na ulico, prižvižga šrapnel in jaz smeknem že v drugo krčmo. Taka samoobramba pa vodi do pijančevanja.« Še sam pripovedovalec je med obstreljevanjem stopil »v bližnjo gostilno na pol litra poguma« (Pasji dan, str. 123). Vino pa seveda tudi zdravi, Gorjana v zgodbi Preki sod je ozdravilo dušene bolezni: »S prijateljem sva se našla in moje zagotovilo, da je došlo vino na postajo, mu je izčistilo motne oči.«

Feigel svoj karnevalsko-ljudski komični slog dopolnjuje z bolj prefinjenim, ki je namenjen tudi bolj načitanemu bralcu; izstopajo latinski izrazi, s katerimi podkrepi kakšno domislico, besedno igro, ko govori, da je človek ob pomanjkanju hrane tudi kdaj »sit«, v oklepaju pa dostavi »sit venia verbo!« (V gostih, str. 67), ali ko šalo začini z dovtipom: »Šala v tem resnem trenutku vpliva kakor 'ut' z indikativom.« (Zadnji vlak, str. 5) Še en primer: »Že precej dolgo je bilo ostalo mesto brez piva, katero smo že zapisali v nov vojni slovar za tujke.« (Špijoni, str. 94) Feigel je za razmnoževanje bacilov črnih koz prilagodil tudi izrek Divide et impera: bacili »se množe potom delitve in tako vladajo« (Novi serum, str. 140), pa še domislica z latinskim rekom (Štajerski preludij, str. 145): »Tu je dobro vino. Pijem ga in modrujem. In vino veritas! Zato so pa tudi posadili stari Grki svojega velikega misleca v sod!«

Tu so še izrazi, kot sta npr. žepna trafika, Bogonossec Golob (Krištof Kolumb), pa poigravanje s frazemi: »Prepričan sem, da ni še nobeden slekel v tej noči svoje železne srajce. Če ostane vse mirno, dobiva nekatere pri golažu, nekatere po kosilu v kavarni, ostale pa ob običajni uri 'Pri klobučarju'.« (Prvi dnevi, str. 12) Ali pa spoznanje v humoreski V gostih (str. 70), da obljubljeni večerje ne bo: »Gospod Grmek je kazal obupen obraz, moj gastronomični barometer pa skrajno slabo vreme.« Razmere v zaupanih mu stanovanjih in hišah so tudi zabavno popisane: »Skozi zaprta vrata je vdrla granata v Vašo trgovino in naredila, kakor sem sodil po razmetanih predmetih – malo inventuro.« (Robinsonova odkritja, str. 83) Komični učinek povzroča neskladje med žalostnim dejstvom in opisom. Iz Pasjega dneva (str. 129) pa zabavni odgovor uredništva, da so – očitno neustrezen – pripovedovalčev članek o psih izročili šintarju.

Naj tu spomnimo še na Feiglov širši pogled na literarni svet, saj večkrat omenja književne ustvarjalce in junake: Ovid, Enej, Hamlet, primera z navedbo pripovedke o carja Trajana kozjih ušesih, navezovanje na biblijske zgodbe (Job), Petrovo zatajitev Kristusa (petelinovo kikirikanje), quos ego



(vam bom že pokazal) iz Vergila, celo nekaj stavkov v madžarščini (Nekaj o harmoniji), citat iz Shakespearja (Kraljestvo za konja) in Schillerjevega Don Carlosa (minili so lepi dnevi aranhueški).

Feigel se tudi v drugih (neliterarnih) besedilih težko otrese šaljivega sloga. V *Slovenskem begunskem koledarju za leto 1917* je zabaven že sam opis vasice Wagna, kjer je bilo begunsko taborišče; v takem igrivem tonu nadaljuje Feigel tudi na naslednjih straneh. Da so bili v barakah ljudje s širšega območja, je Feigel ponazoril z nočnimi glasovi, ki pričakajo novega člana begunske skupnosti: »Ako se tudi vzbudi tu pa tam ponoči, ni bila to granta, ki ga je vzbudila, pač pa soseda na levi, ki je zakašljala v mirenskem narečju; ni bil to šrapnel, pač pa sosod na desni, ki je zasmrčal v tolminskem narečju; ni bila to mina, pač pa soseda nad njim, ki je kihnila v renčanskem narečju.« (Feigel 1917: 108)

Za konec dodajmo še zabavno metafizijsko poigravanje, ko je fiktivno besedilo (*Kontrolor Škrobar*) dojeto kot resnica, žensko pretirano ljubosumje in kritika moških pa potemtakem obrnjeno kot fikcija:

Moj mož nedolžen in jaz naj ga obtožujem po krivem? Že vidim, da sem se obrnila na nepravi naslov. Moški ste vsi enaki in v vsakem tiči nekaj škrobarskega; ali kako se je že imenoval oni davkar na Štajerskem? Moja prijateljica je čitala ves njegov življenjepis, vse mi je povedala. Kaj zakonska zvestoba, kaj žena! — Filice, Cilice, Mimice, te vam roje po glavi, pa basta! (Uradni dan, str. 58)

Sklep

Feiglov pogled na vojno dogajanje je poseben, drugačen, kajti dejanske strahote lahko le slutimo skozi posamezne opise (vojna nevihta, porušene hiše), nakazujejo jih začetki posameznih humoresk, medtem ko je razdejanje prikazano večkrat šaljivo – tudi najtežjih okoliščin Feigel ne more prikazati veristično oziroma surovo in tragično. Ne le v literarnem svetu, pač pa tudi ko se je pisatelj sam znašel v zaostrenih razmerah, je pokazal podobno držo. Budal (1939: 6) piše, kako je vsem odleglo, ko je bil v začasnem ujetništvu z njimi tudi Feigel in je to bivanje vsem »sladil s šaljivimi razlagami in solil z dovtipi«. In konča, da izrednih razmer za Feigla ni bilo, »ker živi tudi v teh, kakor bi bile redne«.

↙POVZETEK

Goriški humorist in pisec znanstvenofantastičnih povesti Damir Feigel v zbirki kratke proze *Tik za fronto* in v treh besedilih, ki jih je kasneje objavil v časniku *Edinost*, prikaže vojno dogajanje v Gorici v neposredni bližini fronte. V knjigi je enaindvajset besedil, ki spadajo med humoreske oz. na področje kratke humoristične proze. Dogajalni prostor in čas



celotne zbirke sta natančno zamejena od italijanske vojne napovedi do evakuacije Gorice pred zavzetjem mesta. Večina dogajanja poteka v gostilnah, stanovanjih, kletah in drugih mestnih prostorih. Zabavne prigode v zbirki in dodatnih treh besedilih so plod vojnih stisk, predvsem psihičnega pritiska in pomanjkanja običajne prehrane. Najpogostejši motivi so vojna psihoza, hrana, vino (alkohol nasplah), begunstvo in človeške pomanjkljivosti. Humoreske so sestavljene večinoma iz uvoda, ki kaže vojne razmere v mestu (tudi na humoren način), zatem spremljamo glavno osebo, pripovedovalca (pisatelj sam), ki odide iz stanovanja na ulico in v gostilno. Največkrat sreča osebo z zanimivo zgodbo, ki jo v nadaljevanju bolj ali manj aktivno spremlja oz. spremlja dogajanje samo. Nekajkrat se zaplet zgosti tudi okrog pisatelja, ki se zanj večinoma ne razreši ugodno, a tudi ne tragično. Druge osebe so prikazi pretiranih ravnanj, ki jih povzroča vojna napetost. Vseh štiriindvajset humoresk je napisanih v šaljivem slogu, Feigel uporablja besedno in situacijsko komiko, šale, dovtipe in razne zabavne domisljice, ki so kdaj namenjene tudi bolj izobraženemu bralcu.

↘ Viri in literatura

- Bajt, Drago, 1982: Slovenski Jules Verne – Damir Feigel. Bajt, Drago: *Ljudje, zvezde, svetovi, vesolja: eseji o znanstveni fantastiki*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 171–179.
- Bele, Venceslav, 1921: Humor in humorist. *Goriška straža* [21. december 1921].
- Bevk, France, 1921: Damir Feigel: *Tik za fronto*. *Mladika* [Gorica] 2/15–16. 254.
- Budal, Andrej, 1939: Damir Feigel – šestdesetletnik. *Supervitalin*. Gorica: Unione editoriale Goriziana.
- Kosovel, Jože: Damir Feigel: sedemdesetletnik. *Ljudski tednik* [22. julij 1949].
- Košuta, Miran, 2004: Muza smeha se modro muza: humor v kratki prozi Damirja Feigla. Novak Popov, Irena (ur.): *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja 23). 87–95.
- Pregelj, Ivan, 1916/17: Književni pomenki: Slovenski begunski koledar za leto 1917. *Mentor* 9/9–10. 220–221.
- Širok, Kaja, 2006: »Z eno nogo na poti v krtovo deželo«: umik civilnega prebivalstva iz Goriške v avgustu 1916. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 54/3. 421–434.
- Žerjal Pavlin, Vita, 2012: Vrste humoristične kratke proze Damirja Feigla. *Idrijski razgledi* 57/1. 110–116.
- – – 1949: Damir Feigel – sedemdesetletnik. *Koledar Osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje*. Trst: Gregorčičeva založba. 62–63.
- – – 1960: Humorist Damir Feigel. *Ob obratu stoletja*. Koper: Lipa.
- Feigel, Damir, 1921: *Tik za fronto*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- – – 1917: Wagna. Faidutti, Alojzij [založnik]: *Slovenski begunski koledar za leto 1917*. Ljubljana: Katoliška tiskarna. 105–115.